

1. OBYVATELSTVO A RODINY A DOMÁCNOSTI

Údaje o počtu a složení obyvatelstva se získávají ze sčítání lidu (zhruba v desetiletých intervalech) a z navazujících údajů o pohybu obyvatelstva a jejich bilancí. Tyto údaje vyplývají ze zpracování statistických hlášení o sňatcích, rozvodech, narozeních a úmrtích, a z přebíraných údajů o stěhování, poskytovaných Informačním systémem evidence obyvatel (ISEO). Ve všech stavových ukazatelích od roku 2001 jsou promítnuty definitivní výsledky sčítání lidu 2001. Údaje o potratech poskytuje Českému statistickému úřadu Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Údaje o počtu cizinců s povolením k pobytu jsou převzaty od Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR a Odboru azylové a migrační politiky MV ČR.

Narození

Definice živě narozeného dítěte je stanovena vyhláškou Ministerstva zdravotnictví ČR č.11/1988 Sb. Za **živě narozené dítě** se podle této definice považuje plod, který projevil některou ze známek života (dech, akce srdeční, pulzace pupečníku, aktivní pohyb svalstva) a má porodní hmotnost 500 gramů a vyšší nebo nižší než 500 gramů, přežije-li 24 hodin po porodu. Za **mrtvě narozené dítě** se považuje plod, který neprojevuje ani jednu známku života a má porodní hmotnost 1 000 gramů a vyšší.

Potraty

Potratem se rozumí ukončení těhotenství ženy, při němž:

- plod neprojevuje ani jednu ze známek života a jeho porodní hmotnost je nižší než 1 000 g a pokud ji nelze zjistit, jestliže těhotenství je kratší než 28 týdnů,
- plod projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost nižší než 500 g, ale nepřežije 24 hodin po porodu,
- z dělohy ženy bylo vyňato plodové vejce bez plodu, anebo těhotenská sliznice.

Potratům jsou věnovány 2 kapitoly – Obyvatelstvo a Zdraví. V oddíle Obyvatelstvo jsou zpracovány potraty celkem a celková potratovost, oblast Zdraví pak věnuje speciální pozornost jednotlivým typům potratů (samovolným potratům, umělým přerušením těhotenství a ukončením mimoděložních těhotenství).

Reprodukční míry podle věku ženy

Plodnost podle věku: počet živě narozených dětí ženám v daném věku na 1 000 žen téhož věku.

Úhrnná plodnost: průměrný počet živě narozených dětí připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let, za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny.

Hrubá míra reprodukce: průměrný počet živě narozených děvčat připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let, za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny.

Čistá míra reprodukce: průměrný počet živě narozených děvčat připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let, které by se dožily při neměnných mírách plodnosti a úmrtnosti věku své matky v době porodu. K perspektivnímu zachování stacionárního počtu obyvatelstva je nutné, aby čistá míra reprodukce byla rovna jedné.

Potratovost podle věku: počet potratů (všechny druhy) žen v daném věku na 1 000 žen téhož věku.

Úhrnná potratovost: průměrný počet potratů připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let, za předpokladu, že by míry potratovosti v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny.

Ukončená těhotenství podle věku: počet ukončených těhotenství (tj. součet živě i mrtvě narozených a všech potratů) žen v daném věku připadajících na 1 000 žen téhož věku.

Úhrnná míra ukončených těhotenství: průměrný počet ukončených těhotenství připadajících na 1 ženu ve věku 15-49 let za předpokladu, že by míry plodnosti a potratovosti podle věku v daném kalendářním roce zůstaly nezměněny.

Příspěvky věkové skupiny k rozdílu v naději dožití mezi muži a ženami jsou počítány z úmrtnostních tabulek za vybrané roky 1993 a 2009, a to pomocí ukazatelů naděje dožití při narození (po jednotkách věku) a tabulkového počtu dožívajících (v přesném věku).

Příspěvky jednotlivých věkových skupin dávají dohromady rozdíl v naději dožití při narození mezi muži a ženami v jednotlivých letech, resp. udávají podíl, jakým se úmrtnost věkové skupiny podílela na rozdílu v naději dožití při narození mezi muži a ženami.

Cizinci v ČR

V ČR je cizincem osoba, která nemá státní občanství České republiky. Mezi cizince s povolením k pobytu jsou řazeni: cizinci s trvalým pobytem, občané třetích zemí s dlouhodobým pobytem, občané EU a jejich rodinní příslušníci s přechodným pobytem a dále pak cizinci, jimž byl v ČR udělen azyl. Údaje obsažené v tabulce vycházejí z podkladů Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR (údaje za cizince s trvalým, přechodným a dlouhodobým pobytem) a Odboru azylové a migrační politiky MV ČR (údaje za cizince s přiděleným azylem).

Zdrojem informací o domácnostech a rodinách byly výsledky výběrových šetření VŠPS a Životní podmínky. Účelem těchto šetření bylo získat reprezentativní údaje o úrovni a struktuře příjmů a základní sociálně demografické charakteristiky domácností a jejich členů, potřebné k analýze příjmových ukazatelů.

Definice základních ukazatelů:

Domácnost: společně bydlící příbuzné osoby

Úplná rodinná domácnost: manželský pár (resp. druh a družka) bez dětí nebo s dětmi

Neúplná rodinná domácnost: jeden rodič s alespoň jedním dítětem

Vícečlenná nerodinná domácnost: dvě nebo více osob příbuzných i nepříbuzných společně hospodařící

Domácnost jednotlivce: jednotlivec

Osoba v čele domácnosti: v úplné rodině vždy manžel (druh) bez ohledu na to, kdo je uživatelem bytu, v neúplných dvougeneračních rodinách vždy rodič, v třígeneračních člen prostřední generace, ve vícečlenných nerodinných domácnostech osoba, která byla vyznačena jako osoba v čele hospodařící domácnosti

Závislé děti: jsou osoby ve věku 0-25 let, které jsou ekonomicky neaktivní a žijí alespoň s jedním rodičem

Ekonomicky aktivní: jsou zaměstnané osoby nebo nezaměstnaní

Nejvyšší ukončené vzdělání

- základní zahrnuje základní vzdělání vč. neukončeného
- střední odborné bez maturity zahrnuje učební obory a střední odborné vzdělání bez maturity
- úplné střední s maturitou zahrnuje kromě úplného středního všeobecného a odborného vzdělání vyučení s maturitou, pomaturitní studium a vyšší odborné školy
- vysokoškolské zahrnuje všechny programy vysokoškolského studia včetně bakalářského a doktorského

Tab. 1-25 až 1-29 zahrnují výsledky výběrového šetření **Životní podmínky 2009**. Šetření probíhá každoročně v rámci programu EU-SILC (*European Union – Statistics on Income and Living Conditions*) a je povinné pro všechny členské země Evropské unie. Realizuje se jako čtyřletý rotační panel, čtvrtina domácností se každoročně obměňuje. Publikované údaje o příjmech jsou za rok 2008, ostatní údaje zachycují stav v době šetření v roce 2009. Nově byla zařazena tabulka s tříletou časovou řadou za domácnosti celkem a z toho za domácnosti s dětmi. Zrušena byla stávající tabulka za domácnosti podle velikosti obce. V důsledku těchto změn byly tabulky přečíslovány.

Definice ukazatelů v tabulkách ze šetření Životní podmínky

Hospodařící domácnost je založena na prohlášení o společném bydlení a hospodaření osob v příslušném bytě.

Do jednotlivých skupin byly domácnosti zařazovány podle postavení osoby v čele domácnosti.

Osobou v čele domácnosti je v úplných rodinách vždy muž (manžel, druh), bez ohledu na ekonomickou aktivitu. V neúplných rodinách (jeden rodič s dětmi) se při určování osoby v čele přihlíží v první řadě k ekonomické aktivitě a ve druhé k výši peněžního příjmu jednotlivých členů domácnosti. Podle stejných pravidel se postupuje i u složitějších (vícegeneračních) typů hospodařících domácností.

Základní členění domácností podle **postavení osoby v čele**:

Domácnosti celkem reprezentují průměrnou domácnost.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce).

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti v čele s osobou zabývající se podnikáním nebo výkonem nezávislého povolání v jakémkoliv oboru.

Domácnosti důchodců bez pracujících členů mají v čele osobu, která pobírá důchod a nepracuje buď vůbec nebo jen velmi omezeně. Stejná podmínka platí i pro ostatní členy domácnosti.

Domácnosti nezaměstnaných jsou domácnosti v čele s nezaměstnanou osobou; není přitom rozhodující, jak dlouho je osoba nezaměstnaná a zda pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o či nikoliv.

Nezaopatřené dítě - dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě, které se soustavně, nejdéle však do 26 let, připravuje na budoucí povolání, příp. se nemůže na něj připravovat pro nemoc nebo úraz či pro dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nemůže pracovat.

Pracující - osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Započtení jsou také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze zaměstnání nebo podnikání. Nejsou zahrnuty osoby, které byly celý rok, resp. převažující část roku nezaměstnané.

Vzdělání je rozděleno do 4 stupňů: základní, vyučení, úplné střední a vysokoškolské. Úplné střední vzdělání zahrnuje též vyučení s maturitou a pomaturitní studium. V návaznosti na mezinárodní klasifikaci vzdělání (ISCED97) je absolutorium vyšší odborné školy zařazeno do vysokoškolského vzdělání. To dále zahrnuje všechny programy vysokoškolského studia, včetně bakalářského a doktorského.

Hrubý peněžní příjem domácnosti zahrnuje daň z příjmů a příspěvky na zdravotní a sociální pojištění, nezahrnuje vybrané úspory, výpůjčky. Hrubé příjmy z podnikání představují hospodářský výsledek (rozdíl mezi příjmy a výdaji) snížený o zaplacené pojistné na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a příp. i pojistné na všeobecné zdravotní pojištění.

Čistým peněžním příjmem domácnosti se rozumí příjmy všech členů domácnosti po odečtení daně z příjmu a srážek na zdravotní a sociální pojištění.

Spotřební jednotka EU je veličina, která zohledňuje demografické složení a velikost domácnosti. Počet spotřebních jednotek za každou domácnost byl vypočten převážením členů domácnosti podle metodiky používané v Evropské unii takto:

- prvnímu dospělému členu domácnosti přiřazena váha 1,0;
- nezaopatřenému dítěti ve věku do 13 let včetně váha 0,3;
- všem ostatním členům domácnosti nad 13 let váha 0,5.

Osoby ohrožené příjmovou chudobou (tab. 1-29) jsou osoby z domácností, kde čistý peněžní příjem na spotřební jednotku EU je nižší než 60 % mediánu tohoto příjmu vypočteného z příjmů za všechny osoby. Příjem na spotřební jednotku EU byl v každé domácnosti vypočten jako podíl čistého peněžního příjmu domácnosti a počtu jejích spotřebních jednotek. Tento příjem byl přiřazen všem osobám příslušné domácnosti (všechny osoby mají stejný příjem).

Vzdělanostní úroveň domácnosti se určuje podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání osoby v čele, v úplných rodinách se bere v úvahu i vzdělání druhého partnera.

- nízká úroveň – osoba v čele má základní vzdělání, resp. je bez vzdělání; v úplných rodinách mají odpovídající vzdělání oba partneri
- střední úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má středoškolské vzdělání
- vysoká úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má vysokoškolské vzdělání

Publikované indikátory chudoby patří do souboru ukazatelů používaných k hodnocení míry ohrožení chudobou.

Koeficient příjmové nerovnosti (*S80/S20 quintile share ratio*) – poměr objemu příjmů 20 % osob s nejvyššími příjmy a 20 % osob s nejnižšími příjmy na spotřební jednotku EU. Vyšší hodnota koeficientu znamená vyšší diferenciaci příjmů.

Indikátor relativního propadu příjmů (*Relative at-risk-of-poverty gap*) – rozdíl mezi mediánem příjmu osob pod hranicí chudoby a danou hranicí chudoby, vyjádřený v % z této hranice. Vyšší hodnota koeficientu značí hlubší propad osob pod hranici chudoby.

Giniho koeficient – počítá se z celého souboru osob uspořádaných vzestupně podle výše příjmu na spotřební jednotku EU. Vyjadřuje vztah mezi kumulativním podílem počtu osob a kumulativním podílem jejich příjmů. Vyšší hodnota značí vyšší nerovnost v příjmech.